

J. G. Granö ja nykyvalokuvaajat

ESKOLA, TANELI (2005). *Rajanylityksiä – Boundary crossings. Ajan ja paikan vuoropuhelu suomalaisessa maisemavalokuvauksessa. Temporal dialogues in Finnish landscape photography.* 112 s. Musta Taide, Helsinki

Taneli Eskolan *Sininen Altai. J. G. Granö Siperian valokuvaajana 1902–1916* (2002) yllätti suomalaiset maantieteilijäpiirit. *Puhtaan maantieteen* (Granö 1930) ankaran looginen metodi oli lyönyt niin voimakkaan leiman Granön persoonaan, että tarvittiin alan ulkopuolinen henkilö osoittamaan, ettei hän ollut vain yhden suunnan mies. Kun Eskola nosti Granön Siperiassa ja Mongoliassa ottamat valokuvat tasavertaiseen asemaan *Altai*-teoksen (Granö 1919–21) jo ennestään mestarilliseksi koetun tekstin rinnalle, paljastui että Granö oli kansallisesti ja kansainvälisesti huomattava valokuvauksen pioneeri sekä tieteen ja taiteen yhdistäjä. Arvattavaksi jää, milläsiin saavutuksiin hän olisi tällä saralla yltänyt, ellei olisi vuonna 1919 kokenut velvollisuudekseen ryhtyä rakentamaan maantieteelle luonnontieteellisesti suuntautunutta oppisisältöä, joka olisi taannut sille itsenäisen aseman muiden tieteiden rinnalla.

Rajanylityksiä-teoksessa Granö asetetaan valokuvaajana kovaan testiin, kun hänen lähes sata vuotta sitten Mongoliassa, Venäjän Altailla ja Länsi-Siperiassa ottamansa kuvat sovitetaan kolmen nykyajan huippukuvaajan, Taneli Eskolan, Jorma Purasen ja Pentti Sammallahten eri puolilla Siperiaa, mutta myös Kalmukiassa, Vienan Karjalassa ja Suomen sekä Norjan Lapissa ottamien otosten rinnalle. Ratkaisu on mainio, sillä se takaa, että teoksen otsikon vaatimuksiin vastataan monin tavoin. Kuten alkutekstien kirjoittajat Marketta Seppälä ja Pauliina Raento aiheellisesti huomauttavat, teos rikkoo maantieteellisten ja ajallisten rajojen lisäksi tieteen ja taiteen rajapintoja ja aukoo uusia näkemyksiä kuvien tulkintaan.

Alaotsikon lupauksen mukaisesti teoksessa pohditaan mielenkiintoisesti paitsi kuvien sanomaa ja tulkintaa, myös ajan ja paikan sekä niihin liittyvien kokemusten ja mielikuvien suhteellisuutta. Tulkintojen tai ajattelutavan muuttumisesta kertoo jo Raennon sivulla 16 kuvaama Granön valokuvien uusi kohtelu 1990-luvulla:

Positivistiseen tieteeseen tukeutuvan hallitsevan näkökulman rinnalle nousi nyt taiteellinen tulkinta, joka paljasti Granön kuvien luovan, vahvasti esteettisen ja emotionaalisen ulottuvuuden. Tutkimusmatkailijasta ja tiedemiehestä tuli myös suomalaisen maisema- ja luonnonvalokuvauksen pioneeri.

Maantieteelle keskeiseen aika-paikka-keskusteluun teos tuo uusia ulottuvuuksia osoittamalla, että myös useat taiteilijat ovat pohtineet syvällisesti ajallisia ja tilallisia siirtymiä. Erityisen kiehtova oli muun muassa saamelaisten elämää ja maisemia 1970-luvulta lähtien kuvanneen Jorma Purasen toteuttama projekti, jossa hän palautti pariisilaisesta arkistosta löytämiään, ruhtinas Roland Bonapartin Lappiin 1884 tekemän tutkimusmatkan aikana otettuja valokuvia takaisin kotimaisemiin. Arkistossa ihmiset ja maisemat olivat irronneet alkuperäisestä

yhteydestään, mutta Purasen tavoitteena oli palauttaa ja tulkita uudelleen tuo yhteys.

J. G. Granölle valokuvaus oli yksi keino tallentaa ja esittää maisemia, jotka liittyivät yhteen luonnon ja ihmisen työn tulokset yhdessä paikassa tiettyyn aikaan. Hän kuitenkin kykeni samalla taiteellisen näkemyksensä kautta hahmottamaan maiseman kokonaisvaltaisesti, ja sai aikaan esteettisesti vaikuttavia maisemakuvia, joiden avulla voimme palata ajassa taaksepäin ja yrittää aistia jo kadonneiden kulttuuripiirien todellisuutta. Vaikka Granön valokuvat voivatkin toimia henkisinä siltoina ihmisten, ajan ja paikan välillä, ne eivät silti mahdollista konkreettista paluuta menneisyyteen, sillä Herakleitoksen tunnetun sanonnan mukaan samaan virtaan ei voi astua kahta kertaa. Tähän samaan asiaan viittasi Granö *Puhtaan maantieteensä* lopussa, kun hän totesi, että maantiede ja sosiologia samalla tavalla ”paikkaan sidottuina”, paikan ja ajan mahdista todistavina tieteinä, sopisivat parhaiten tutkimaan ihmisen kotiseutua tämän sanan laajimmassa merkityksessä (Granö 1930: 170).

Rajanylityksiä alkaa valokuvaajien esittelyllä, josta vastaa teoksen ideointi ja pääosin myös kirjoittanut Taneli Eskola. Eskolaa itseään käsittelevän tekstin on kirjoittanut Tuomo-Juhani Vuorenmaa. Tämän jälkeen tulevat teemat: Siperian mittakaava, Vuoripurosta valtavirraksi, Katse kaukaiseen menneisyyteen, Tien houkutus – karavaani kulkee, Panoraama – kokonaiskuva ja Kasvojen kohtaaminen, jotka yhdistävät Granön ja nykytaiteilijoiden töitä. Teemoja jäsennellään lainauksilla Granön matkakirjakklassikosta *Altai* ja valokuvaajien ajatuksilla.

Granön ja nykyvalokuvaajien työt lomittuvat luontevasti toisiinsa. Kaikille on keskeistä tila, halu siirtää visuaalista maailmaa ajassa ja paikassa sekä kunnioitus ja empatia kuvattavia ihmisiä kohtaan. Ympäristö, yksilö, kohde ja kuvaaja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Valokuvaajista ehkä lähimmäksi Granötä sijoittuu Pentti Sammallahti, jonka valokuvat Vienan Karjalasta ja Siperiasta ovat samalla sekä dokumentaarisia että runollisia, hauskojakin. Eskola, joka ainoana käyttää myös väriä, hahmottaa taitavasti tilaa ja omaa silmää yksityiskohdille. Aulangon puistoa käsitelleessä väitöskirjassaan hän määrittelikin maiseman tilaksi, jossa niin ihminen, havainto kuin mieliinkin saattoi liikkua. Puranen puolestaan valmistuu töihinsä huolellisesti kuin kenttätutkija ja pyrkii löytämään uusia lähestymistapoja maisemaan ja sen tutkimiseen.

Kuvattessaan ja verratessaan Granön ja valokuvaajien töitä Eskola esittää useita mielenkiintoisia näkemyksiä, joihin myös maantieteilijöiden kannattaa tutustua. Hän pohtii muun muassa maisemaelämysten luonnetta, nykytaiteilijoita ja Granöä yhdistäviä tekijöitä sekä erilaisia tapoja kuvata maisemaa. Esimerkiksi panoraama on Eskolan mukaan otollista ymmärtää kokonaiskuvausena, ”joka sulkee sisäänsä erisuuntaisia, ehkä toisistaan riippumattomiakin tapahtumasarjoja” (s. 74). Tämä perustuu siihen, että tila, liike ja ympäristön havainnointi liittyvät läheisesti toisiinsa. Kun ihminen on tarkkaavainen, hän liikuttaa päätään ja silmiään vaakatasossa, ja huomaa helposti ympäristössä tapahtuvat muutokset ja liikkeen.

Teos on myös *Boundary Crossings* -näyttelyn julkaisu, minkä vuoksi lopussa on liiteosuus. Siinä on Esko-

lan esitys näyttelyn rakentumisesta ja taustahistoriasta, Trondheimin yliopiston maantieteen professorin Michael Jonesin kuvaus siitä, miten Granö lähestyi maisemaa tutkijana ja taiteilijana, sekä luettelomainen yhteenveto Granön urasta ja tärkeimmistä tieteellisistä ja kirjallisista saavutuksista. Liiteosa on sinänsä ansiokas kokonaisuus, joka tarjoaa yhdysvaltalaisille lukijoille pätevän rautaisannoksen Granön elämäntyöstä. Mestarinsa jo tunteva suomalainen lukija saattaa kokea tekstipainotteisen loppuosan ankkurina, joka painaa valokuvien nostattamia ajatuksia takaisin maan pinnalle.

Teoksen viimeistely ei ole muuten ansiokkaasti toimineelle kustantajalle kunniaksi. Vaikka teksti on pääosin kuranttia ja uusia näköaloja avaavaa, olisi ollut hyvä, jos maantieteilijä olisi tarkistanut sen luonnontieteelliseltä kannalta. Nyt lukijaa jäävät askarruttamaan esimerkiksi lauseet ”Altain jäätiköiltä ja niiltä alkunsa saavilla joilla on tulevaisuudessa ehkä tärkeä merkitys luonnon tasapainon kannalta” (s. 49) ja ”Juuri ilmasto ja kasvillisuus – eivät niinkään maanpinnan muodot – ovat aron synnyn taustalla” (s. 56). Kustantajan tai vastaavan toimittajan ote on muutenkin lipsunut, sillä esimerkiksi alun viittaukset kuvien ja ensimmäisten lukujen sivunumeroihin ovat väärin, eivätkä liiteosan tekstit ole sisällysluettelon mukaisessa järjestyksessä.

Keväällä 80 vuotta täyttäneelle akateemikko Olavi Granölle omistettu kirja on kokonaisuudessaan komea teos, joka tuottaa sekä esteettistä että älyllistä mielihyvää. Onkin syytä onnitella vastaväittäjä Petri Raivoa siitä, että hän vuonna 1997 kysyi väitöstilaisuudessa Taneli Eskolalta: ”Onko väittelijä sitä mieltä, että Johannes Gabriel Granö oli tutkija ja taiteilija samassa persoonassa”. Eskola vastasi myöntävästi, mutta totesi asian todistamisen jäävän jatkotutkimusten varaan. Nyt kahdeksan vuotta ja kaksi kirjaa myöhemmin minäkin olen asiasta vakuuttunut, mutta kuulisin ja näkisin mielelläni vielä lisääkin todisteita.

KIRJALLISUUS

- Eskola, T. (2002). *Sininen Altai. J. G. Granö Siperian valokuvaajana 1902–1916*. 156 s. Musta Taide, Helsinki.
- Granö, J. G. (1919–21). *Altai. Vaellusvuosina nähtyä ja elettyä I–II*. 708 s. WSOY, Porvoo.
- Granö, J. G. (1930). *Puhdas maantiede. Tutkimusesimerkeillä Suomesta ja Virossa valaistu metodologinen selvitys*. 187 s. WSOY, Porvoo.

ALLAN TIITTA
Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto